

# امر به معروف و نهی از منکر پیشران پیشرفت در دولت اسلامی\*

مصطفی جعفر پیشه‌فرد

مدرس خارج فقه و اصول حوزه علمیه قم

استاد یار جامعه‌المصطفی‌العالمیه

محمد سعید جبل عاملی

استاد تمام دانشگاه علم و صنعت ایران

## چکیده

الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت به عنوان یک سند بالادستی نسبت به همهٔ اسناد برنامه‌ای، چشم‌انداز و سیاستگذاری‌های کشور، به دنبال بهره‌گیری مطلوب از ظرفیت‌های قانون اساسی، به‌ویژه بخش‌های مغفول از آن و معرف سیر کلی تحولات مطلوب ایران در عرصه فکر، علم، معنویت و زندگی به‌سوی تمدن نوین اسلامی ایرانی در نیم‌قرن آینده است. در حال حاضر سوال پیش‌رو دستیابی به پیشران‌ها و تدابیر اساسی و زمینه‌ساز، تحول‌آفرین و عدالت‌محور برای حل مسائل مهم کشور و شکوفا ساختن قابلیت‌های ماندگار ملی به‌منظور رسیدن به افق مطلوب در سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت است. این مقاله با مفروض دانستن الگوی پایه و گزاره‌های آن در بخش‌های پنج‌گانه مبانی، آرمان، رسالت، افق و تدابیر و با استفاده از رویکرد ترکیبی اجتهادی و تحلیل کیفی و با بهره‌گیری از ظرفیت بی‌نظیر و مترقی اصل هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، به دنبال تبیین امر به معروف و نهی از منکر به عنوان کلید گشایش و پیشران اصلی پیشرفت دولت اسلامی به‌سوی تمدن نوین اسلامی است. اصل هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بر این امر تأکید دارد که در جمهوری اسلامی ایران دعوت به خیر، امر به معروف و نهی از منکر وظیفه‌ای همگانی و متقابل بر عهدهٔ مردم نسبت به یکدیگر، دولت نسبت به مردم و مردم نسبت به دولت است و شرایط و حدود و کیفیت آن را قانون معین می‌کند. با آنکه در ذیل اصل هشتم آمده است که شرایط و حدود و کیفیت امر به معروف و نهی از منکر را قانون مشخص می‌کند، متأسفانه این اصل مترقی، پیشرفته و جهان‌شمول بر روی اوراق باقی مانده است و کسی در برابر آن خود را مسئول نمی‌داند.

واژگان کلیدی: الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، تدابیر پیشران، قانون اساسی، امر به معروف و نهی از منکر.

## مقدمه: ضرورت ارایه رویکرد جدید برای تعیین تدابیر پیشران

در حال حاضر تدابیر ارایه شده در سند پایه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در یک مجموعه و بدون برهه‌بندی و طبقه‌بندی خاصی ارائه شده است. همچنین اولویت‌بندی خاصی برای اجرای تدابیر مدنظر قرار نگرفته است و لذا به صورت پیش‌فرض و بطور بالقوه، اجرای همه این تدابیر از زمان آغاز اجرای الگو امکان‌پذیر خواهد بود. از یک‌سو با تطبیق تدابیر بر فرازهای چهارگانه افق الگو و نظام آرمان‌ها، ضروری است تدابیر الگو با توجه به اولویت‌ها بازآرایی شود. همچنین، با دقت در گزاره‌های تدابیر و مقایسه آنها با یکدیگر روشن می‌شود که نوعی رابطه منطقی و پیش‌نیازی بین تدابیر برقرار است، به گونه‌ای که اجرای بعضی از تدابیر زمینه‌ساز اجرای سایر تدابیر است و یا اجرای بعضی از تدابیر شرایط را برای اجرای سایر تدابیر فراهم می‌سازد. حتی ممکن است رابطه منطقی به گونه‌ای باشد که بدون اجرای تدابیری که می‌توانند نقش اولیّت داشته باشند، اجرای سایر تدابیر ممکن نباشد، یا موجب هدر رفتن منابع و امکانات شود و به تحقق هیچ‌یک از آرمان‌ها و فرازهای افق منجر نگردد.

از سوی دیگر توجه به مسائلی اساسی کشور در حال حاضر و با وجود احتمال تداوم آنها تا سال‌های آغاز اجرای سند الگو و با بهره‌گیری از تجارب حاصل از اجرای سند چشم‌انداز بیست ساله، اسناد مربوط به سیاست‌های کلان در عرصه‌های مختلف، اسناد برنامه‌های پنج ساله و سایر اسناد بالادستی برنامه‌ای کشور و با توجه به منابع و امکانات، ضروری است، نسبت به برهه‌بندی سند الگو در سطح افق و تدابیر، اهتمام جدی صورت گیرد. برای برهه‌بندی افق و تدابیر الگو در بدو امر سه دوره زمانی کوتاه‌مدت، برای غلبه بر موانع و مشکلات، میان‌مدت، برای تثبیت شرایط و زمینه‌سازی پیشرفت، و بلندمدت، برای اجرای تغییرات اساسی به ذهن می‌رسد. اما آرمان‌های به نسبت بلند پروازانه سند الگو، تجارب حاصل از چهار دهه استقرار و تثبیت نظام اسلامی و انتظارات عمومی از الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ضرورت توجه به رویکردهای تحول‌آفرین و اثربخش را در شرایط پیش‌رو اجتناب‌ناپذیر می‌سازد.

بنابراین ضرورت دارد، رویکرد جدیدی برای برهه‌بندی افق و تدابیر و به دنبال آن، تعیین تدابیر پیشران، طراحی شود و شیوه‌های اجرایی نیز متناسب با رویکرد جدید متحول گردد. در رویکرد جدید، علاوه بر آنچه تاکنون عمل شده است، جنبه‌ها و معیارهای مختلفی می‌تواند مبنای اولویت‌بندی و

دستیابی به تدابیر پیشران باشد. در رابطه با تدابیر پیشران توجه به این نکته نیز حایز اهمیت است که یک تدبیر پیشران ممکن است با بهره‌گیری از چند تدبیر و مقوله‌بندی آنها بر اساس زمینه پیشران، تجزیه یک تدبیر به اجزا و زیر تدبیرها بر اساس زمینه پیشران و حتی با تعریف و ارایه تدبیر جدید در شرایط فقدان تدبیر متناسب با زمینه پیشران، حاصل شود. لذا در رویکرد جدید، دستیابی به «مقوله پیشران» یا «زمینه پیشران» از اهمیت ویژه برخوردار است. دستیابی به مقوله و زمینه پیشران نیز تنها محدود به بررسی تدابیر نخواهد بود و می‌تواند با نگاهی عمیق‌تر و دقیق‌تر در همه اجزای سند الگوی پیشرفت، و سایر منابع معتبر از جمله منابع اسلامی، حاصل شود.

در صورتی که تدابیر الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت را منحصر در تدابیر الگوی پایه بدانیم، برای دستیابی به تدابیر پیشران از بین تدابیر موجود، می‌توان به معیارهایی نظیر تسهیل‌گری و بسترسازی برای اجرای سایر تدابیر، ارتقای کارآمدی نظام، عدالت‌محوری و رفع تبعیض، مسایل اساسی جامعه، اعتماد آفرینی، امیدآفرینی، تحول‌آفرینی و توانایی اجرا توجه کرد. اما واضح است که در فرآیند ارتقای الگوی پایه، فهرست تدابیر تغییر خواهد کرد و لذا ارایه تدابیر جدید امری اجتناب‌ناپذیر خواهد بود. از جمله تدابیر جدید می‌توان به تدابیری اشاره کرد که موانع موجود در مسیر پیشرفت را مرتفع می‌سازد. همچنین برای تشخیص تدابیر پیشران توجه به معیار، یا معیارهایی که بر اساس موانع پیشرفت تنظیم شده باشند از اهمیت ویژه برخوردار است. از این‌رو می‌توان با شناسایی موانع عمده پیشرفت با استفاده از منابع اسلامی و اسناد الگوی پایه، تدابیری اتخاذ کرد که موانع پیشرفت را مرتفع سازد و این رویکرد نیز در کنار موارد پیش گفته، به نوعی زمینه‌ساز کشف تدابیر پیشران تلقی می‌شود.

### ۱. منابع دستیابی به مقوله پیشران

افق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت ۵۰ سال در نظر گرفته شده است. با توجه به اینکه این زمان در مقیاس اسناد بالادستی که تاکنون در کشور ما مطرح شده است، دوره‌ای نسبتاً طولانی را شامل می‌شود، برهه‌بندی افق اجتناب‌ناپذیر خواهد بود. به این منظور حداقل سه برهه زمانی شامل برهه آغازین، برهه میانی و برهه بلند مدت را می‌توان مدنظر قرار داد. برهه آغازین، برهه‌ای است که غلبه بر چالش‌های اساسی و موانع پیشرفت را مدنظر قرار می‌دهد، از این‌رو لازم است تدابیر پیشران نیز متناسب با افق الگو در برهه آغازین طراحی شود.

پیش‌تر دو رویکرد متفاوت برای کشف یا استخراج تدابیر پیشران از میان منابع اسلامی، کتاب و سنت، اسناد بالادستی نظام، نظیر قانون اساسی و نیز اسناد الگوی پایه بیان شد. این دو رویکرد یکی مبتنی بر دستیابی به مقوله پیشران یا زمینه پیشران است و دیگری مبتنی بر توجه به موانع پیشرفت می‌باشد. توجه همزمان به این دو رویکرد نیز به این معنا است که دستیابی به مقوله پیشران زمینه‌ساز رفع موانع پیشرفت خواهد بود. در این بخش و در ادامه منابع دستیابی به مقوله پیشران پیشرفت معرفی می‌شود.

### ۱.۱. مبانی الگوی پایه

در بین اسناد الگوی پایه در ضمن تشریح مبانی الگوی پایه و در ذیل معرفی مبانی جامعه‌شناختی به موانع پیشرفت جوامع بر اساس سنت‌های الهی تأکید شده و ترک امر به معروف و نهی از منکر به عنوان یکی از موانع پیشرفت معرفی شده است: «شماری از سنت‌های الهی حاکم بر جوامع و تاریخ عبارتند از: پیوند تحولات اجتماعی با نفس و اراده انسان؛ وفور نعمت در اثر تقوی، عدالت و استقامت؛ عذاب و کیفر جامعه در صورت گسترش ظلم، فساد، گناه و ترک امر به معروف و نهی از منکر؛ امهال و استدراج و سلطه مؤمنان بر اهل باطل». از این رو می‌توان گفت بر اساس سند الگوی پایه، امر به معروف و نهی از منکر یکی از مهم‌ترین مقوله‌های پیشران و زمینه‌ساز دستیابی به تدابیر پیشران است.

### ۱.۲. امر به معروف و نهی از منکر در منابع اسلامی

در قرآن کریم، امت اسلامی به عنوان بهترین امت در جهت نفع و تأمین مصالح آدمی معرفی شده است و علت آن سه امر مهم موجود در میان مسلمانان یعنی امر به معروف و نهی از منکر و ایمان به خداوند معرفی شده است: «كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِ اللَّهِ وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ» (آل عمران: ۱۱۰).

در پایان آیه نیز تأکید می‌شود که اگر اهل کتاب اعم از یهود و مسیحیت، به این برنامه درخشان ایمان آورند، برای آنها بهتر است و لکن مع‌الأسف تنها کمی از آنها مؤمنند و بیشتر آنان فاسق می‌باشند.

راغب اصفهانی در مفردات می‌گوید: «الخير ما يرغب فيه الكل كالعقل مثلاً و العدل و الفضل والشیة النافع وضده الشر» (راغب اصفهانی، ۱۳۹۲: ماده خیر). بنابراین خیر یک معیار کلی و جهان شمول دارد که تمامی انسان‌های کره خاکی آن را در جهت منافع خود می‌بینند، مثل رغبت و شوق آنان به خردورزی و عدالت و فضیلت و...

به گفته علامه در المیزان، منظور از «أُخْرَجَتْ» در آیه، اخراج برای رفع، اظهار و آشکار شدن است. در واقع اسلام برای تمامی مردم جهان است که نشان از پیدایش و آفرینش این امت برای آدمی می‌کند و از آنجا که خطاب متوجه مؤمنان است، و کلمه ناس تمامی بشر را شامل می‌شود و از واژه امت استفاده می‌شود که دارای هدف و آرمان واحدی می‌باشند و به سمت آن در تلاش و تکاپو می‌باشند (طباطبایی، بی تا، ۳: ۳۷۷). از مجموع این امور می‌توان مدعی شد: گویا آیه می‌فرماید: ای مسلمانان! شما بهترین امت می‌باشید که خداوند برای هدایت و راهنمایی انسان‌ها پدیدار کرده است، چراکه شما اهل فریضه امر به معروف و نهی از منکر می‌باشید و ایمان به خداوند دارید.

بدیهی است که خیر امت بودن، امت اسلامی، در گرو این دو امر است: ایمان و امر به معروف و چنانچه در روایات منعکس است (همان: ۳۸۱)، خیر امت بودن مسلمانان به لحاظ اهل بیت پیامبر(ع) می‌باشد. چون ایمان واقعی و اقدام به امر به معروف و نهی از منکر به معنای حقیقی کلمه از آنها محقق شده است. به بیان دیگر می‌توان گفت: «خَيْرُ أُمَّةٍ»، یعنی خیر ائمه الهدی(ع) است، چون امامان هدایت در میان امت اسلامی بودند. لذا خیریت امت به لحاظ این وجودهای نورانی است و الا در میان امت کسانی بودند که از جهت سقوط در ارزش‌های انسانی به آنجا رسیدند که به کشتن امامان اهل بیت(ع) چون امیرالمؤمنین و امام حسن و امام حجت(عج) اقدام کردند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ۳: ۵۰) و اینها یقیناً خیر نخواهند بود. از این آیه آشکار می‌گردد اصلاح جامعه بشری و هدایت آن به سمت نور و کمال و پیشرفت در گرو ایمان، دعوت و فرمان به سمت کار نیک و جلوگیری از فساد و منکر است. و در این میان حتی فریضه امر به معروف و نهی از منکر بر ایمان به خداوند مقدم شده است، چراکه اگر این دو وظیفه همگانی در جامعه محقق نگردد، ایمان نیز پایه‌هایش سست خواهد شد و از آنجا که آیه مبارکه در مقام بیان علت و اقامه برهان برای بهترین امت بودن امت اسلامی است، نشان می‌دهد که این ممتاز بودن مسلمانان تا هنگامی است که به نیکی دعوت کنند و مبارزه با فساد را به فراموشی نسپارند، اما آن روز که این دو وظیفه ترک شود و جایگاه خود را در جامعه از دست دهد، نه امت اسلامی بهترین امتند و نه برای جامعه بشری سودی خواهند داشت (طیب، ۱۳۷۸، ۲: ۳۱۴).

اینجاست که می‌توان گفت مهم‌ترین مقوله پیشران و در سرلیست فهرست طولانی مقوله‌های پیشران، برای پیشرفت اسلامی جامعه ایرانی و غیرایرانی، فریضه امر به معروف و نهی از منکر قرار دارد. همان چیزی که اساس انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ محسوب می‌شود. در

حقیقت کاری که امام و امت در آن سال انجام دادند مصداق و نمونه‌ای از انجام همگانی و اجتماعی این فریضه بود که توانست امت اسلامی ایران را در جایگاهی رفیع از پیشرفت قرار دهد. در حقیقت با تأسی به سیره و سلوک امام حسین(ع) در فریضه امر به معروف و نهی از منکر و نهضت حسینی، آن‌چنانکه در شعارهای انقلابی نیز منعکس بود، مردم ایران الگوی خود را کربلا و عاشورا قرار دادند، و انی مهم رمز حرکت انقلابی ایرانیان گردید.

در روایت مفصّلی که در منزلت فریضه امر به معروف و نهی از منکر از امام حسین(ع) منقول است بر این تکیه شده است و در آیه شریفه: «الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيَطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ» (توبه: ۷۱) نیز به عنوان سرفصل فضایل و فرائض، امر به معروف و نهی از منکر قرار گرفته است، چون می‌دانسته اگر این فریضه ادا شود و برپا گردد، همه فرائض از آسان و دشوار آن برپا شوند، و این برای آن است که امر به معروف و نهی از منکر دعوت به اسلام است همراه با بازگرداندن مظلّم‌ها به صاحبان آنها، مخالفت با ستمگران، قسمت کردن عادلانه بیت‌المال و غنائم و گرفتن زکات عادلانه و صرف آنها در موارد صحیح و درست آن.

اما متأسفانه خواصّ جامعه اسلامی پس از پیامبر گرامی(ص) به این وظیفه پشت کردند و همین موجب انحراف جامعه و به قدرت رسیدن افراد نالایق گردید: «ذَلِكَ بَانَ مَجَارِي الْأُمُورِ وَالْأَحْكَامِ عَلَى أَيْدِي الْعُلَمَاءِ بِاللَّهِ، الْأَمْنَاءِ عَلَى حَلَالِهِ وَحَرَامِهِ، فَاتَمَّ الْمَسْلُوبُونَ تِلْكَ الْمَنْزِلَةَ، وَ مَا سَلِبْتُمْ ذَلِكَ إِلَّا بِتَفْرِقِكُمْ عَنِ الْحَقِّ وَ اخْتِلَافِكُمْ فِي السَّنَةِ بَعْدَ الْبَيِّنَةِ الْوَاضِحَةِ»؛ چراکه مجاری امور جامعه و احکام به دست دانشمندان و علمای الهی است که بر حلال و حرام خداوند امینند و باید زمام امور به دست آنان باشد، ولی پس از پیامبر اکرم(ص) این مقام از عالمان امت اسلامی گرفته شد و علت آن هم چیزی جز تفرقه آنها از حق و اختلاف‌شان با وجود دلیل آشکار در سنت و سیره پیامبر اکرم(ص) نبود. بنابراین ترک نهی از منکر و امر به معروف در میان خواص امت اسلامی و صحابه پیامبر(ص) موجب شد که امت اسلامی از خیر امت بودن بیرون شود و به سرعت راه اضمحلال و بدبختی را طی کند، لذا مقوله امر به معروف و نهی از منکر در منابع اسلامی مقوله‌ای پیشران برای غلبه بر مشکلات و رفع موانع سعادت و پیشرفت به شمار می‌رود.

۱. اشاره به: نهضت ما حسینی، رهبر ما خمینی.

### ۱.۳. امر به معروف و نهی از منکر در قانون اساسی

در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز در اصل هشتم آمده است: «در جمهوری اسلامی ایران دعوت به خیر، امر به معروف و نهی از منکر وظیفه‌ای است همگانی و متقابل بر عهده مردم نسبت به یکدیگر، دولت نسبت به مردم و مردم نسبت به دولت. شرایط و حدود و کیفیت آن را قانون معین می‌کند.» «وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ». طبق این اصل امر به معروف و نهی از منکر دارای ابعاد سه‌گانه یا سه ضلع، مردم نسبت به یکدیگر، دولت نسبت به مردم، مردم نسبت به دولت است و از این اضلاع آنچه به منزله قاعده مثلث تلقی می‌شود بعد سوم است. اگر مردم مسلمان به معنای واقعی قیام به این فریضه کنند و پرسشگر باشند و دولت را به پاسخگویی بکشانند و قدرت و سیاست را نقد و جلوگیری از مفاسد سیاسی، اقتصادی و فرهنگی و غیره کنند، و بر علیه رانت‌خواری و ریزه‌خواری و سوء استفاده کارگزاران دولتی قیام کنند، پیشرفت واقعی و همه‌جانبه در جمیع ابعاد مادی و معنوی و اخلاقی و ارزش‌های انسانی و معنوی قطعی خواهد بود.

متأسفانه این اصل پس از چهار دهه از عمر شریف نظام اسلامی، همچنان از اصولی است که به اجرا درنیامده و جزو اصول به فراموشی سپرده شده قانون اساسی است، با آنکه قوه مجریه و رئیس آن قسم خورده است که مجری قانون اساسی باشد، ولی تاکنون اقدامی در این باره صورت نپذیرفته است. با آنکه در ذیل اصل هشتم آمده است که شرایط و حدود و کیفیت امر به معروف و نهی از منکر را قانون مشخص می‌کند، متأسفانه این اصل مترقی و پیشرفته و جهان‌شمول بر اوراق باقی مانده و کسی در برابر آن خود را مسئول نمی‌شمرد. در حالی که کلید گشایش و پیشران اصلی پیشرفت جامعه در گرو این اصل بی‌نظیر و استثنایی در میان تمامی قانون‌های اساسی جهانی و نظام‌های سیاسی است.

یکی از کارکردهای مهم سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در رابطه با قانون اساسی به عنوان سند بالادستی، استفاده از ظرفیت‌های استفاده نشده از قانون اساسی می‌باشد. یکی از مهم‌ترین این ظرفیت‌ها که در واقع مانع اساسی در مسیر رشد و پویایی جامعه اسلامی و پیشرفت آن محسوب می‌شود، غفلت از اجرای اصل هشتم قانون اساسی است که از دیدگاه مبانی الگوی پایه، ترک آن مانع پیشرفت محسوب می‌شود. بنابراین با توجه به قانون اساسی به عنوان مهم‌ترین سند بالادستی نظام نیز امر به معروف و نهی از منکر یک مقوله پیشران تلقی می‌شود.

## ۲. بررسی مقوله پیشران در تدابیر الگوی پایه

در بخش قبلی چگونگی دستیابی به مقوله پیشران با بهره‌گیری از منابع اسلامی، سند الگوی پایه و قانون اساسی بیان شد. با توجه به موضوع این مقاله، زمینه یا مقوله پیشران «امر به معروف و نهی از منکر» می‌باشد. از این رو در ابتدا لازم است این مقوله در رابطه با تدابیر فعلی سند الگوی پایه مورد ارزیابی قرار گیرد. این ارزیابی با این هدف دنبال می‌شود که ظرفیت تدابیر فعلی در الگوی پایه در شکل‌گیری جامعه‌ای مبتنی بر اصل امر به معروف و نهی از منکر مورد بررسی قرار گیرد. بدیهی است در اینجا بُعد اجتماعی امر به معروف و نهی از منکر - که ضامن سلامت جامعه و نظام حکمرانی است - بیش از بُعد فردی آن مورد توجه است.

رصد همگانی امام و امت که در قانون اساسی به عنوان وظیفه‌ای همگانی و متقابل بر عهده مردم نسبت به یکدیگر، دولت نسبت به مردم و مردم نسبت به دولت تلقی شده است، از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. بنابراین تمرکز بر این مقوله شرایط را برای فعال‌سازی منابع و امکانات در مسیر پیشرفت جامعه اسلامی مهیا خواهد ساخت و از این جهت تدابیر مرتبط با این مقوله در سند الگوی پایه، به عنوان تدابیر پیشران مطرح خواهد بود.

یکی از روش‌هایی که به نظر می‌رسد برای تعیین نوع ارتباط مقوله امر به معروف و نهی از منکر با تدابیر الگو می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد استفاده از نظرات خبرگی است. اهمیت و صحت این روش به خصوص با توجه به ماهیت چندبعدی و عمیق این مقوله که نیازمند استفاده از اظهار نظر خبرگانی که از آشنایی کافی در این زمینه برخوردار هستند می‌تواند مورد تأیید قرار گیرد. برای سهولت در اخذ نظرات خبرگان می‌توان از روش پیمایش در قالب پرسشنامه استفاده کرد.

بخش‌های مختلف این پرسشنامه می‌تواند شامل عناوین تدابیر الگو، وجود یا عدم وجود ارتباط تدابیر الگو با مقوله امر به معروف و نهی از منکر، نوع ارتباط تدابیر در صورت وجود ارتباط و در نهایت میزان ارتباط آنها باشد. برای آن دسته از تدابیر الگو که با مقوله امر به معروف و نهی از منکر مرتبط می‌باشد، نوع ارتباط تدابیر، به یکی از سه حالت پیش‌نیازی، مصادیق و پس‌نیازی می‌تواند تعریف شود.



ردیف	تدبیر	نوع ارتباط با مقوله امر به معروف و نهی از منکر				میزان ارتباط با مقوله امر به معروف و نهی از منکر		
		پیش نیاز	مصادیق	پس نیاز	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم
۱	تبیین و ترویج اسلام ناب محمدی(ص) متناسب با مقتضیات روز	*			*			
۲	تقویت و تعمیق فرهنگ توحیدی و معادباور و ایمان به غیب			*	*			
۳	بسط فرهنگ قرآنی و تعمیق معرفت و تداوم محبت اهل بیت(ع) از طریق زنده نگه داشتن فرهنگ عاشورا و انتظار بدون انحراف و بدعت		*		*			
۴	ترویج آموزه‌های اخلاق اسلامی و هنجارهای مدنی و تبلیغ عملی دین	*			*			
۵	شناساندن علمی و واقع‌بینانه ارزش‌ها و دستاوردهای انقلاب اسلامی		*		*			
۶	گسترش تعلیم و تربیت وحیانی، عقلانی و علمی		*		*			
۷	تربیت نیروی انسانی توانمند، خلاق، مسئولیت‌پذیر و دارای روحیه مشارکت جمعی با تأکید بر فرهنگ جهادی و محکم کاری		*		*			
۸	ارتقای موقعیت شغلی، کرامت و منزلت اقشار علمی و فرهنگی به ویژه معلمان و استادان		-		-		-	-
۹	تبیین، ترویج و نهادینه‌سازی سبک زندگی اسلامی ایرانی سالم و خانواده محور با تسهیل ازدواج و تحکیم خانواده و ارتقای فرهنگ سلامت در همه ابعاد		*		*			
۱۰	اهتمام به احیا و توسعه نمادهای اسلامی ایرانی به ویژه در پوشش، معماری و شهرسازی با حفظ تنوع فرهنگی در پهنه سرزمین		*		*			

-	-	-	-	-	-	-	تحقیق و نظریه‌پردازی برای تبیین عدم تعارض دوگانه‌هایی از قبیل عقل و نقل، علم و دین، پیشرفت و عدالت، ایرانی بودن و اسلامیت، و تولید ثروت و معنویت از سوی صاحب‌نظران و نهادهای علمی کشور	۱۱
-	-	-	-	-	-	-	تقویت و گسترش تولید علمی اصیل، بومی و مفید در رشته‌های علوم انسانی با بهره‌گیری از مبانی و منابع اسلامی و دستاوردهای بشری	۱۲
-	-	-	-	-	-	-	توسعه علوم بین‌رشته‌ای و مطالعات و پژوهش‌های چند رشته‌ای بدیع و مفید	۱۳
-	-	-	-	-	-	-	کوشش و تعامل فکری بلندمدت و پایدار نخبگان و مؤسسات علمی برجسته کشور در عرصه بین‌المللی	۱۴
-	-	-	-	-	-	-	حمایت فزاینده و مطالبه متناسب از برجسته‌ترین مؤسسات و شخصیت‌های علمی کشور برای تولید علم در راستای رفع نیازها و حل مسائل اساسی جامعه	۱۵
-	-	-	-	-	-	-	ارزش‌گذاری معلومات و مهارت‌های غیر رسمی روزآمد و کارآمد، ارتقای دانش‌های مهارتی و تنوع بخشی به شیوه‌های مهارت‌افزایی	۱۶
-	-	-	-	-	-	-	ارتقای دانش پایه و توسعه شبکه‌های علم، فناوری و نوآوری با همکاری متقابل مؤسسات علمی و پژوهشی، صنایع و دولت در فرایند تولید کالا و خدمات	۱۷
-	-	-	-	-	-	-	ارتقای مهارت‌های حرفه‌ای بومی به فناوری‌های صنعتی با استفاده از دستاوردهای نوین علمی و تجارب تاریخی و احیای بازارهای تولیدی تخصصی مطابق قابلیت‌های سرزمینی	۱۸
-	-	-	-	-	-	-	پی‌ریزی و گسترش نهضت کسب و کار هنرهای نمایشی و کاربردهای فضای مجازی با استفاده از میراث فرهنگی و ادبی ایرانی اسلامی و قابلیت‌های ملی و محلی مطابق تقاضا و پسند مخاطب منطقه‌ای و جهانی	۱۹
		*			*		التزام به رعایت اصول و قواعد اسلامی در غایت و ساختار تصمیمات، سیاست‌گذاری‌ها و نهادهای اقتصادی و مالی	۲۰

۲۱	-	-	-	-	-	-	تحقق عدالت مالیاتی و کاهش فاصله‌های جمع درآمد خالص خانوار از طریق ایجاد نظام یکپارچه مالیات ستانی، تأمین اجتماعی و ارائه تسهیلات مالی با بهره‌گیری از سامانه جامع اطلاعاتی ملی
۲۲	-	-	-	-	-	-	تسهیل ورود کارآفرینان به عرصه‌های اقتصادی به ویژه اقتصاد دانش بنیان و کاهش هزینه‌های کسب و کار با تاکید بر اصلاح قوانین، مقررات و رویه‌های اجرایی کشور
۲۳	-	-	-	-	-	-	تحقق عدالت در ساختار قانونی نظام بانکی با ایجاد انضباط پولی، رهایی از ربای قرضی، توزیع عادلانه خلق پول بانکی و بهره‌مندسازی عادلانه آحاد مردم جامعه از خدمات پولی
۲۴	-	-	-	-	-	-	استقلال بودجه دولت از درآمدهای حاصل از بهره‌برداری از منابع طبیعی و ثروت‌های عمومی و انتقال این درآمدها به مردم با تأمین عدالت بین نسلی
۲۵	-	-	-	-	-	-	توقف خام‌فروشی منابع طبیعی ظرف ۱۵ سال از زمان شروع اجرای الگو و جایگزینی آن با زنجیره پیش رونده تولید ارزش افزوده ملی در داخل و خارج کشور
۲۶	-	-	-	-	-	-	مصون سازی و تقویت فرآیندها، سیاست‌ها، تصمیمات و نهادهای اقتصادی در مقابل تکانه‌های سیاسی-اقتصادی هدفمند و غیرهدفمند برون‌زا
۲۷	-	-	-	-	-	-	توسعه فعالیت‌های زیربنایی، اقتصادی و اجتماعی و مصرف آب، انرژی و سایر منابع حیاتی متناسب با ظرفیت، حقوق و اخلاق زیستی
۲۸	-	-	-	-	-	-	حفظ حقوق مالکیت عمومی بر منابع طبیعی و ثروت‌های ملی همراه با رعایت ملاحظات صیانتی، زیست‌محیطی و بین‌نسلی در بهره‌برداری از آنها
۲۹	-	-	-	-	-	-	کاهش شدت مصرف انرژی و متناسب‌سازی سهم تولید و مصرف انرژی از منابع انرژی پاک



			*		*	طراحی و اجرای راه‌های پیشگیری از جرم و افزایش آگاهی و اخلاق اجتماعی و تقوای عمومی	۴۱
	-		-	-	-	اعتلای منزلت و حقوق زنان و ارتقای جایگاه اجتماعی و فرصت‌های عادلانه آنان و تأکید بر نقش مقدس مادری	۴۲
	*				*	ارتقای استقلال، اقتدار، پاسخگویی و تخصصی شدن نظام قضایی و تربیت و جذب قضات عالم و متعهد و دانش‌افزایی مستمر و نظارت بر عملکرد قضات و کارکنان قضایی و اصلاح و الکترونیکی کردن فرایندهای دادرسی	۴۳
			*		*	گسترش فهم عمیق و تحکیم نظریه مردم سالاری دینی مبتنی بر ولایت فقیه	۴۴
					*	حفظ و تقویت مردم سالاری دینی، مشارکت مردمی، عدالت و ثبات سیاسی	۴۵
					*	گسترش و تقویت تشکل‌های مردمی به منظور افزایش سرمایه اجتماعی و تحکیم ساختار درونی نظام	۴۶
					*	تقویت فضای آزاداندیشی به منظور ارزیابی و نقد علمی سیاست‌ها و عملکردهای گذشته و حال برای تصحیح مستمر آن و حفظ مسیر انقلاب اسلامی	۴۷
			*		*	ارتقای نظارت رسمی، مردمی و رسانه‌ای بر ارکان و اجزای نظام و پیشگیری از تداخل منافع شخصیت حقیقی و حقوقی مسئولان و کارکنان حکومت و برخورد بدون تبعیض با مفسدان به ویژه در سطوح مدیریتی	۴۸
			*		*	اجرای کامل ضمانت‌های پیش‌بینی شده در قانون اساسی در حوزه آزادی‌های فردی و اجتماعی و آموزش و ترویج حقوق و تکالیف شهروندی و تقویت احساس آزادی در آحاد جامعه	۴۹

				*			تعیین ضوابط عادلانه و شفاف‌سازی فرایندهای تخصیص امکانات و امتیازات دولتی؛ درآمد، ثروت و معیشت مسئولان حکومتی و منابع و هزینه‌های مالی فعالیت سیاستمداران و تشکل‌های سیاسی	۵۰
			*		*		گزینش مسئولان و مدیران بر مبنای التزام عملی آنان به حد کفاف در معیشت و اهتمام ایشان به هنجارهای عدالت، صداقت، راستگویی، اعتماد، فداکاری و پاسخگویی	۵۱
	-		-	-	-	-	تقویت اقتدار حاکمیتی و ارتقای نظام سیاسی و متناسب‌سازی ساختار اداری کشور با روش‌های جدید به گونه‌ای که کمتر از یک درصد جمعیت کشور حقوق بگیر دولت باشند	۵۲
	-		-	-	-	-	پیشگیری از شکل‌گیری تهدید علیه جمهوری اسلامی ایران، گسترش بسیج مردمی و تقویت بنیه دفاعی بازدارنده	۵۳
	-		-	-	-	-	تقریب مذاهب اسلامی و تحکیم اتحاد و انسجام مسلمانان از طریق تأکید بر مشترکات دینی و پرهیز از اهانتهای مقدسات مذاهب اسلامی	۵۴
	-		-	-	-	-	ترویج عقلانیت و روحیه جهادی در جهان اسلام و حمایت از حرکت‌های اسلامی و نهضت‌های آزادی‌بخش و استیفای حقوق مردم فلسطین	۵۵
	-		-	-	-	-	تأکید بر چندجانبه‌گرایی، گسترش دیپلماسی عمومی و کمک به حکمیت و صلح بین‌المللی	۵۶

جدول (۱) تعیین نوع و ارتباط تدابیر الگو با مقوله امر به معروف و نهی از منکر

نوع ارتباط مصادیق تدبیر، یعنی اینکه یکی از مصادیق تدبیر مورد نظر که باید مورد توجه قرار گیرد، مقوله امر به معروف و نهی از منکر است.

نتایج بکارگیری این رویکرد در جدول شماره (۱) آرایه شده است. در این جدول علامت (\*) نشان دهنده ارتباط و علامت (-) نشان دهنده عدم ارتباط است.

پس از بررسی رابطه تدابیر الگو با مقوله پیشران، امکان استخراج تدابیری که مستقیماً با مقوله پیشران مرتبط می‌باشد فراهم خواهد شد. با توجه به جدول شماره (۱)، تدابیر شماره (۱) الی (۷)، تدبیر شماره (۲۰) و نیز تدابیر ۴۲ الی ۵۱ از ظرفیت نسبی برای تامین مقوله پیشران، یعنی زمینه‌سازی برای اجرای امر به معروف و نهی از منکر در بعد اجتماعی برخوردار می‌باشند. در این مرحله این تدابیر در فهرست بررسی دوباره قرار می‌گیرند. فهرست تدابیر قابل بررسی به شرح ذیل است:

شماره	تدابیرها
۱	تبیین و ترویج اسلام ناب محمدی(ص) متناسب با مقتضیات روز
۲	تقویت و تعمیق فرهنگ توحیدی و معادباور و ایمان به غیب
۳	بسط فرهنگ قرآنی و تعمیق معرفت و تداوم محبت اهل‌بیت(ع) از طریق زنده نگه داشتن فرهنگ عاشورا و انتظار بدون انحراف و بدعت
۴	ترویج آموزه‌های اخلاق اسلامی و هنجارهای مدنی و تبلیغ عملی دین
۵	شناساندن علمی و واقع‌بینانه ارزش‌ها و دستاوردهای انقلاب اسلامی
۶	گسترش تعلیم و تربیت وحیانی، عقلانی و علمی
۷	تربیت نیروی انسانی توانمند، خالق، مسئولیت‌پذیر و دارای روحیه مشارکت جمعی با تأکید بر فرهنگ جهادی و محکم‌کاری
۲۰	التزام به رعایت اصول و قواعد اسلامی در غایت و ساختار تصمیمات، سیاستگذاری‌ها و نهادسازی‌های اقتصادی و مالی
۴۲	ارتقای استقلال، اقتدار، پاسخگویی و تخصصی شدن نظام قضایی و تربیت و جذب قضات عالم و متعهد و دانش‌افزایی مستمر و نظارت بر عملکرد قضات و کارکنان قضایی و اصلاح و الکترونیکی کردن فرایندهای دادرسی
۴۳	طراحی و اجرای راه‌های پیشگیری از جرم و افزایش آگاهی و اخلاق اجتماعی و تقوای عمومی
۴۴	گسترش فهم عمیق و تحکیم نظریه مردم‌سالاری دینی مبتنی بر ولایت فقیه
۴۵	حفظ و تقویت مردم‌سالاری دینی، مشارکت مردمی، عدالت و ثبات سیاسی
۴۶	گسترش و تقویت تشکل‌های مردمی به منظور افزایش سرمایه اجتماعی و تحکیم ساختار درونی نظام
۴۷	تقویت فضای آزاداندیشی به منظور ارزیابی و نقد علمی سیاست‌ها و عملکردهای گذشته و حال برای تصحیح مستمر آن و حفظ مسیر انقلاب اسلامی
۴۸	ارتقای نظارت رسمی، مردمی و رسانه‌ای بر ارکان و اجزای نظام و پیشگیری از تداخل منافع شخصیت حقیقی و حقوقی مسئولان و کارکنان حکومت و برخورد بدون تبعیض با مفسدان به ویژه در سطوح مدیریتی

۴۹	اجرای کامل ضمانت‌های پیش‌بینی شده در قانون اساسی در حوزه آزادی‌های فردی و اجتماعی و آموزش و ترویج حقوق و تکالیف شهروندی و تقویت احساس آزادی در آحاد جامعه
۵۰	تعیین ضوابط عادلانه و شفاف‌سازی فرایندهای تخصیص امکانات و امتیازات دولتی؛ درآمد، ثروت و معیشت مسئولان حکومتی و منابع و هزینه‌های مالی فعالیت سیاستمداران و تشکل‌های سیاسی
۵۱	گزینش مسئولان و مدیران بر مبنای التزام عملی آنان به حد کفاف در معیشت و اهتمام ایشان به هنجارهای عدالت، صداقت، راستگویی، اعتماد، فداکاری و پاسخگویی

#### جدول (۲) فهرست اولیه تدابیر مرتبط با مقوله پیشران

#### ۴. فرآیند دستیابی به تدابیر پیشران

پس از دستیابی به مقوله پیشران که زمینه‌ساز پیشرفت تلقی می‌شود، لازم است تدابیر پیشران مشخص شود. برای دستیابی به تدابیر پیشران، مبتنی بر زمینه‌ها و مقوله‌های پیشران دو منبع اصلی وجود دارد. در صورتی که تدابیر الگویی پایه، ظرفیت لازم برای فعال‌سازی زمینه پیشران را داشته باشد با ترمیم، ادغام و یا ترکیب آنها می‌توان تدابیر پیشران را ارائه کرد. اما در صورتی که چنین ظرفیتی وجود نداشته باشد آنگاه با بهره‌گیری از منابع اسلامی با رویکرد اجتهادی می‌توان ضمن صحنه‌گذاری بر عناوین زمینه‌های پیشران، تدابیر پیشران را شناسایی و استخراج کرد.

توجه به فهرست اولیه تدابیر، حاوی تدابیر مرتبط با مقوله و زمینه پیشران نشان می‌دهد، مفاهیم، یا زیر مقوله‌های ذیل که عمدتاً به بُعد اجتماعی امر به معروف و نهی از منکر مربوط می‌شود، بطور صریح یا ضمنی در گزاره‌های تدابیر منتخب بیان شده است:

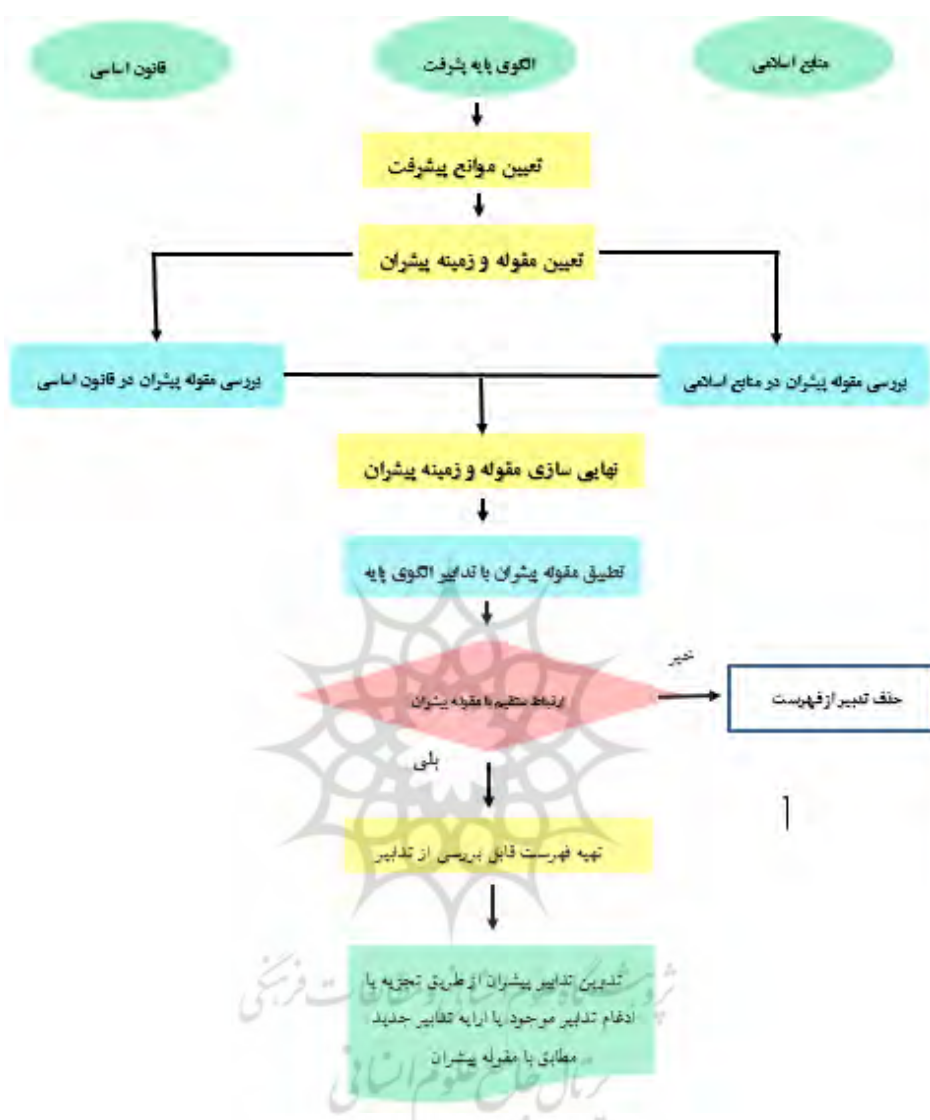
- ترویج فرهنگ اسلامی
- ایمان به غیب
- رعایت قوانین اسلامی
- نظارت بر عملکرد کارگزاران نظام
- ترویج فرهنگ قرآنی
- ترویج معارف اهل‌بیت (ع)
- پیشگیری از جرم
- تقوی عمومی
- ترویج فرهنگ عاشورا
- ترویج فرهنگ انتظار
- مردم‌سالاری دینی
- اخلاق اسلامی
- ولایت فقیه
- تعلیم و تربیت دینی
- تقویت ساختار درونی نظام
- مسولیت‌پذیری
- ارزیابی و نقد علمی سیاست‌ها



آخرین مرحله از فرآیند دستیابی به تدابیر پیشران، تدوین گزاره‌های مناسب با محوریت مفاهیم فوق، با بهره‌گیری از منابع معتبر اسلامی است. در این مرحله می‌توان گزاره‌های چندگانه ترکیبی زیر را به عنوان تدابیر پیشران، با محوریت مقوله و زمینه پیشران، یعنی امر به معروف و نهی از منکر بیان کرد:

- ایجاد فضای گفتمانی پیرامون اهمیت امر به معروف و نهی از منکر مبتنی بر فرهنگ قرآنی و سیره پیامبر اکرم (ص) و اهل‌بیت (ع)؛
  - تبلیغ و ترویج فرهنگ نبوی (ص) و اهل‌بیت (ع) در ابعاد زندگی فردی و اجتماعی، اخلاقی و تربیتی با تکیه بر فرهنگ عاشورا و فرهنگ انتظار؛
  - ترویج روحیه مسولیت‌پذیری، محکم‌کاری، انضباط فردی و اجتماعی، تقوی فردی و اجتماعی، مبتنی بر ایمان به غیب؛
  - برقراری نظام نظارت عمومی در ابعاد، نظارت مردم بر یکدیگر، نظارت مردم بر حکومت و نظارت حکومت بر مردم مبتنی بر رابطه امام و امت.
- نمودار صفحه بعد فرآیند دستیابی به تدابیر پیشران را بر اساس مراحل پیش گفته نشان می‌دهد:

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی  
پرتال جامع علوم انسانی



فرآیند دستیابی به تدابیر پیشران را بر اساس مراحل پیشران

## جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در این مقاله با بهره‌گیری از رویکرد ترکیبی چهار تدبیر پیشران شناسایی و معرفی گردید. دستیابی به تدابیر پیشران از طریق شناسایی مقوله پیشران، بر اساس سند الگوی پایه صورت گرفت و با توجه به منابع اسلامی و نیز بهره‌گیری از ظرفیت قانون اساسی تبیین گردید. رویکردی که در این مقاله برای دستیابی به تدابیر مرتبط با مقوله امر به معروف و نهی از منکر و به دنبال آن، کشف و استخراج تدابیر پیشران دنبال گردید، می‌تواند برای دستیابی به سایر زمینه‌ها و مقوله‌های پیشران، زمینه‌های پیشران و نیز تدابیر پیشران مورد استفاده قرار گیرد.

## منابع

- راغب اصفهانی، حسین (۱۳۹۲)؛ معجم مفردات الفاظ القرآن، بی‌جا، مکتبه التقدم العربی.  
طباطبایی، سید محمد حسین (بی‌تا)؛ المیزان فی تفسیر القرآن، قم، دفتر نشر اسلامی.  
مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۴)؛ تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه.  
طیب، سید عبدالحسین (۱۳۷۸)؛ طیب الیّان فی تفسیر القرآن، تهران، انتشارات اسلام.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی  
پرتال جامع علوم انسانی